

לאקאן ושפינוזה

הרצאה של פרופ' רות רונן בערב של "הרשת הלאקאניאנית" סביב הקרנת הסרט המוחרם

בסמינר **המועקה** מתייחס לאקאן לקולו של השופר ביחס למה שהוא מכנה האובייקט קול. קולו של השופר נשמע במעמד הר סיני ובטכסים אחרים, ובכלל זה גם בטכסי הטלת חרם, כמו זה שהוטל על שפינוזה ב-27 ביולי 1656. קולו של השופר אומר לאקאן, נועד לאזכר את הברית עם אלוהים, אבל הוא גם כקולה של נהמת האל. הנהמה של האל היא לכאורה מחוץ ללוגוס, אבל דווקא היא מה שפועל בתקיעת השופר כציווי לזכור. ציווי לזכור שהאל של הברית הוא אל שהתפצל מן האל האחר, זה של העקידה, האל שדרש את חתיכת הבשר, את הקזת הדם. קול השופר מעיד על כן על הפיצול בין האל של הברית, של בהירות המחשבה והידיעה, של מושגי הטוב והרע, לבין האל המתענג, האפל, שנמדד בכוחו, כמעניש וכמתגמל, אל שדורש ציות, ושנושא חולשה אנושית, נקמנות. כמו האב הקדמון אל זה הוא אל שתמיד כבר מת עבור המאמינים, ותקיעת השופר מזכירה את הנוכחות שלו ב'סודה של הברית עם אלוהים.

האל של ההקרבה הוא לא האלוהים של שפינוזה, אומר לאקאן בסמינר **האתיקה של הפסיכואנליזה**. האלוהים שלו הוא האל של המסר **ולא האל של המאמינים**. האל של המאמינים הוא אל שנמדד בכוחו ואילו האל של שפינוזה לא מדבר מהסנה הבוער ואין לו ייצוג לא בטוטם ולא בדמות של אל נקם. אלוהים של שפינוזה לא נתון לפיצול הזה. הוא מקור המחשבה הנצחית, שליט היקום. מעטים הם אלה שפונים אליו, אומר לאקאן, ושפינוזה הוא אחד מהם. האהבה השכלית של שפינוזה לאלוהים, *amor intellectualis Dei*, היא אהבה אחרת, כזו שלא נובעת מהאיסור, מהסירוס, משם האב.

"מי שמבין את עצמו ואת רגשותיו באופן בהיר ומובחן אוהב את אלוהים, והוא מרבה יותר לאהוב אותו ככל שהוא מרבה יותר להבין את עצמו ואת רגשותיו", כך אומר שפינוזה (**אתיקה** משפט 15, חלק ה'). והוא מוסיף ואומר: מי שאוהב את אלוהים אינו יכול לחתור לכך שאלוהים ישיב לו אהבה. אלא שאהבת האל היא אהבה אל דבר בלתי משתנה ונצחי, שאנו יכולים להחזיק בשלמות ברשותנו והיא **יכולה לכבוש את חלקה המירבי של הנפש** ולהפעיל אותה במלוא היקפה. (עיון למשפט 20). אלוהים של שפינוזה הוא לא **מושא** של אהבה, מפני שהוא קיים בהכרח כסיבה אינסופית לקיומם ומהותם של דברים פרטיים וסופיים. אלוהים הוא המציאות כולה שבה מתקיימות האפשרויות של הנפש החושבת להכיר את עצמה ואת סגולותיה השכליות. אהבת אל כזו, כפי שנראה, היא לא אהבה שמניחה ידע לאחר אלא אהבה שמתקיימת בו. זו לא אהבת הטרנספרנס. זו לא אהבה של מאמינים.

בניגוד לאלוהים של שפינוזה שאין דרך ואין צורך לזכות אתו ברית; בדת, כל הטקסים, מההטבלה ועד למיתה, כולם מחדשים ברית, והברית היא פעולה שמסמנת את מה שמעבר לדת, מסמנת את האל המתענג אבל גם את סופיות האדם לעומת כוחו של האל. הברית של המאמין עם אלוהים מבטיחה שאלוהים יאהב את המאמין אם יפעל באופן מסוים. אהבה כזו המבוססת על דימוי ספקולרי, על הזדהות שרק פסע בינה לבין האל האפל שמאיים בעונש ודורש קורבן, האהבה הזו היא במהותה, תעתוע, תרמית.

שפינוזה נמצא מחוץ לכל זה משום שהאלוהים שלו איננו אלוהי ברית, וגם אין שום אפשרות להשליך עליו תארים מן הסוג הזה. הוא לא אוהב ולא רואה, הוא לא מתאוה ולא מתענג; זהו אל נצחי ש"כל מה שנמצא נמצא בו, ובלי אלוהים שום דבר אינו יכול להימצא ולא להיות מושג" (א', משפט 15). האל הזה מקיים את מה שנצחי באדם **מבעד** למה שסופי בו.

השאלה שמונחת בפנינו בדברים הבאים היא: מה ללאקאן ולשפינוזה ולאיה צורך לאקאן בוחר לפנות אל שפינוזה וכיצד כל זה נקשר לחרם?

הסרט על שפינוזה שנראה בעוד רגע, נעשה במסגרת סדרת "העברים" והוא נקרא "המוחרם". זו כותרת שמסמנת את החרם שהוטל על שפינוזה כנקודת מפתח ודרך גישה אל דמותו ואל הפילוסופיה שלו. החרם שהוטל על שפינוזה הוא במידה רבה אניגמה; ראשית, למרות שכתב החרם כולל נאצות וקללות רבות, הסיבות לחרם כלל אינן מפורשות; שנית, החרם על שפינוזה היה חריג ביחס לריטואל זה שהיה קיים בקהילות יהודיות. זהו חרם שעולה בעוצמת ההתלהמות והזעם הגלומים בו על כל החרמות שהוטלו עד אז והוא חריג בהיותו חרם מוחלט, כזה שלא ניתן להסירו לעולם, אין דרך, כפי שהיה לגבי מוחרמים אחרים, להביא לביטולו על ידי פעולות כפרה.

חרם הוא ריטואל, אקט של הוצאה אל מחוץ לקהילה. הוא **ריטואל** במובן שהוא מחווה סמלית של קהילה דתית כלפי אלה המורדים בה, הוא **אקט** במובן שזו הקהילה שמטילה את החרם אבל בשמה של סמכות עליונה. אלא שמה שהופך את החרם על שפינוזה לרלבנטי עבור לאקאן איננה חומרת החרם אלא השאלה האם מי שהוטל עליו חרם הוא אכן מוחרם? האם המוחרם הינו בהכרח מי שהוצא מקרב הקהילה אל מחוץ למרחב המשמעות שבו הקהילה פועלת ורואה עצמה פוסקת לגביו? ובכן שפינוזה הוא פילוסוף שרואה בחוקים, לא במובן של חוקי הלוגיקה אלא החוקים החברתיים, סוג של פיקציה: חוקים נוצרים על ידי בני אדם למטרותיהם, ושום סמכות עליונה לא שורה עליהם. כאלה הם גם חוקי הדת ולכן מבחינת שפינוזה אין להפרה או לציות לחוק קשר לאתיקה שלו. כלומר שפינוזה **לא רואה באיסור תנאי לתשוקה**. שפינוזה הוא גם פילוסוף **שאינו מכיר בהדחקה**. עבורו כל מחשבה היא בסופו של דבר שכלית וכל ידיעה חלקית או מחשבה מקוטעת - ניתן לתקן; אז מה ללאקאן ולפילוסוף כמו שפינוזה? התשובה קשורה לעניין של לאקאן בחרם שהוטל על שפינוזה.

לאקאן בתחילת הסמינר *ארבעת מושגי היסוד של הפסיכואנליזה* משווה בין מצבו שלו, כאשר הוא והוראתו הוצאו אל מחוץ לגבולות הקהילה הפסיכואנליטית של ה-IPA, לבין החרם שהוטל על שפינוזה על ידי הקהילה היהודית באמסטרדם, חרם שבשני המקרים הפך לחרם מזוירי: כלומר חרם שאין ממנו חזרה. לא רק ששניהם גורשו מן הקהילה, אלא שמדובר היה, אומר לאקאן, בחרם רדיקלי. כדי להיות חבר בקהילת הפסיכואנליטיקאים על כל אנליטיקאי לקבל את החרם על לאקאן וגם על הוראתו. האסכולה ממש כמו הקהילה הדתית מטילה חרם שאין ממנו חזרה והוא חל לא רק על האדם, שכבר איננו נחשב חבר בקהילה, אלא גם על תורתו, הוראתו. אפשר לומר שהאדם המוחרם הוא לא מושא החרם אלא משהו אחר שעומד על הפרק. ובכן, בלי שלאקאן אומר זאת מפורשות, העובדה שסמינר זה הוא הסמינר שמייסד את המשך הוראתו מחוץ לארגון הפסיכואנליטי מצביעה על כך **שלא ניתן להכחיד או להחרים כל מסמן**, ולאקאן, כמו גם שפינוזה, ממשיכים לפעול ולהפיץ את תורתם לכאורה מחוץ לאסכולה או הקהילה. סטבן נדלר בביוגרפיה המרתקת שלו על שפינוזה, כותב ששפינוזה לא הפסיק לרגע את עבודתו הפילוסופית לאחר החרם ויש עדויות לכך שאף לא עזב את אמסטרדם, אלא רק מאוחר יותר ומסיבות לא קשורות. הוא ניהל רשת ענפה של קשרים והתכתבויות שהעמיקו את ההיכרות עם הוראתו הפילוסופית. אפשר אף לומר ששפינוזה כמו לאקאן לא הוצאו אל מחוץ לקהילה מפני שאף פעם לא היו ממש בתוכה. מבחינת לאקאן בכל מקום בו נשאלת השאלה "מהי פסיכואנליזה?", שם מתרחשת הפסיכואנליזה. מבחינת שפינוזה "כל מה שנמצא, נמצא באלוהים, ובלי אלוהים שום דבר אינו יכול להימצא או להיות מושג" (א' משפט 15). אלוהים של שפינוזה הוא עצם אינסופי שאינו ניתן לחלוקה והכול נמצא בו ולכן איזו משמעות יש לחרם שמוטל על שפינוזה ועל האלוהים של תפיסתו?

עבור שפינוזה כל הדברים נקבעים מתוך הכרח הטבע האלוהי להתקיים בפועל ובאופן מסוים. לכן כל אידיאה, כלומר מושג שיש לנו על אודות דבר, במיוחד אם מדובר באידיאה הולמת, כלומר אמיתית, **כל אידיאה היא בבחינת חיוב ולא שלילה של מהות**. למשל, האידיאה של משולש כוללת את היותו בעל סכום זוויות הכרחי; שלילה של אידיאה זו אין פירושה שהמשולש מפסיק להיות מה שהוא, אלא שמדובר באידיאה לא הולמת או אופן מדומה של הבנה.

עבור שפינוזה הדברים לא יכלו להיווצר או להתקיים בשום אופן אחר ובשום סדר אחר מכפי שנוצרו, ולכן שפינוזה לא מכיר בשלילה, לא מכיר באפשרות שדבר שקיים, ולכן גם קיים בהכרח, יהא נשלל או מסולק. האם חרם יכול להיות שלילה של המוחרם, של תורתו? העולם של שפינוזה לא שייך לאף אחד, הוא לא עולם נברא ולא עולם של השגחה. כך גם הפסיכואנליזה לא שייכת לאף אחד. היא מרחב, פרקטיקה שלא נמצאת בשליטה של גוף, או בורא כלשהו. האסכולה לא בראה את הפסיכואנליזה ולא את לאקאן ממש כמו שאלוהים של שפינוזה לא ברא את העולם. ולכן המושגים של ציות והפרה, ויתור, בחירה בטוב או ברע, הקרבה ועונש – אינם רלבנטיים לאלוהים של שפינוזה. האתיקה של שפינוזה איננה האתיקה של קאנט, היא איננה אתיקה שבמרכזה עומד החוק המוסרי, אבל יש בה בהקשר זה מן האתיקה של לאקאן.

זו אם כן טענתי הראשונה: **שפינוזה ולאקאן אינם תלויים בקהילת מאמינים!** החרם על שפינוזה הוא הציר שעליו סב העניין של לאקאן בפילוסוף מפני שמדובר בשני המקרים בסובייקטים מוחרמים שלא ניתן בעצם להטיל עליהם חרם. שלא כמו שאר חברי הקהילה שלהם, בקהילה הדתית או הפסיכואנליטית, הם אינם סובייקטים מאמינים; שניהם מציבים עמדה אחרת ביחס לסדר הסימלי.

באחד מפרקי הסמינר על ארבעת מושגי היסוד כותב לאקאן: "אם הייתי רוצה להמציא עבורכם נוסחה שפינוזיסטית לגבי מה שבו מדובר כאן, הייתי אומר כך: *cogitatio adequate semper vitat eandem rem*"¹ כלומר: **מחשבה הולמת תמיד נמנעת מאותו הדבר.**

מה אומרת נוסחה שפינוזיסטית זו ולמה היא נחוצה ללאקאן בדיון בשאלת החזרה, ובתיאור המחסום בדרכו של סובייקט המנסה להיזכר למשל, בקטע מן הביוגרפיה שלו? מסתבר שכדי להבין מהי ההיזכרות נחוצה רוח שפינוזיסטית כדי לבאר את היחס בין המחשבה לבין מה שחוזר. בעוד ההיזכרות תמיד נכשלת, אומר לאקאן, הממשי תמיד חוזר אל אותו מקום. כלומר, **מה שחוזר בהיזכרות הוא מה שמונע את האפשרות לחזור במחשבה.**

איך משפט זה קשור לשפינוזה? "אידיאה" [אידיאה עבור שפינוזה פירושה מושג שהנפש, בהיותה דבר חושב, מעצבת], אומר שפינוזה, "בהיותה נדונה כשלעצמה, בלי יחס למושא, יש לה כל התכונות או סימני ההיכר הפנימיים של אידיאה אמיתית" (ב' הגדרה 4). כלומר, אידיאה היא הולמת לא במובן זה שהיא הולמת את המושא שלה, אלא במובן זה שיש בה סימנים פנימיים, של לכידות ובהירות המעידים על אמיתותה. כשהנפש מעצבת אידיאה, על אודות הגוף או על אודות אידיאה אחרת, אין צורך להיתקל במה שהאידיאה היא על אודותיו כדי לדעת שהיא אמיתית. אידיאה הולמת ולכן גם אמיתית היא כזו שלא מאפשרת למחשבה שמבוססת על דמיון או ניסיון לא מבוקר, או על היתקלות של גופנו במקריות של התופעות, לקבוע את סדר המחשבה.

אך אל לנו לטעות ולחשוב שאידיאה הולמת היא אמיתית בכוח איזו **סגירות של עולם שיח**, סגירות מן הסוג שלאקאן מייחס לוויטגנשטיין בסמינר ההפכי של הפסיכואנליזה. אצל שפינוזה האידיאה ההולמת נמנעת מהמושא שלה, ולמרות זאת יש בידי הנפש הכלים לדעת אם מדובר באידיאה אמיתית בכוח מה שחורג מן הקיום בפועל של הדבר הנתון. נניח שלפנינו מקל שמונח בתוך מיכל מים. יכולנו על סמך רשמי החושים שלנו לחשוב שהמקל שבור, כלומר לעצב מחשבה על סמך מה שמופיע לעינינו. אבל אם ניקח בחשבון את כל חוקי האופטיקה, את ההקשרים הרחבים יותר שבהם המקל מתקיים, נוכל לעצב ידיעה הולמת לגבי המקל במים והסיבות שגורמות לו להיראות כך. האידיאה שנוכל לעצב על סמך הסגולות הכלליות של אובייקטים אופטיים, היא אידיאה שמקרבת אותנו אל **מהות** הדבר.

¹ תודות לדניאל מאיר על עזרתו בפענוח פעולת הדיבור של לאקאן בנוגע למשפט "שפינוזי" זה.

אם אידיאה הולמת היא כזו ששואפת להעיד על מהות הדבר, ניתן להבין מדוע בנוסחה הזו - ברוח שפינוזה - של לאקאן, המחשבה נמנעת מאותו הדבר. עבור שפינוזה אין אפשרות לחזרה מפני שלא אפשרי שתהיינה שתי אידיאות אדקוואטיות לאותו הדבר. אחד הביטויים לכך אצל שפינוזה הוא במשפט המפורסם האומר: "סדר האידיאות וקישורן זהה לסדר הדברים וקישורם" (ב', משפט 7). אידיאות קשורות זו לזו ביצירת מכלול המחשבה ומכלול זה זהה לסדר הדברים היוצרים את מכלול ההתפשטות. כך, הנפש החושבת אצל שפינוזה שואפת לעצב אידיאות שמקיימות את הסדר ההולם של **דברים נבדלים**, כלומר שונים ומובחנים. במובן זה אפשרות החזרה-לכאורה נמנעת אצל שפינוזה (המחשבה לא חוזרת אל אותו הדבר). **היות וכל אידיאה הולמת היא אמיתית ביחס למהות נבדלת** (כפי שמעידה הקוהרנטיות שלה וקישורה לאידיאות אמיתיות אחרות), **לכל אידיאה צריך להיות חידוש וטעם משלה**, ואילו חזרה על אותו הדבר פירושה לא להכיר בנבדלות ההכרחית הזו.

אם כך, מה שהופך אידיאה להולמת הן לא רק הסגולות המשותפות (כמו הסגולות של השדה האופטי) שמסבירות למה כל מקל ייראה עקום במים, אלא זה שהאידיאה מבטאת מהות של דבר, **והמהויות כולן הן חלק מן העצם המכונה אלוהים**. המחשבה אצל שפינוזה נמנעת מאותו הדבר מפני שהיא חותרת אל מה שקובע את אמיתותה, אל מה שאחראי למהותו של כל דבר בנבדלותו – כלומר אל השכל האלוהי האינסופי. **השכל האלוהי** שכל אחד מאופניו ותאריו מבטא מהות נצחית ואינסופית (א' משפט 11), והוא מה שחוזר בכל אידיאה ברורה ומובחנת.

שפינוזה והנוסחה שלאקאן יוצר ברוחו, יוצקים תוכן ביחס שבין המחשבה לממשי - זו הנקודה השנייה עליה ברצוני להצביע ביחס בין לאקאן לשפינוזה: **עבור שניהם הממשי הוא במחשבה!!**

הממשי חוזר היכן שהמחשבה נמנעת מאותו הדבר בגלל התשוקה אל המהות הנבדלת של כל דבר ודבר. המהות הנבדלת היא זו שמקיימת את מה שלאקאן מכנה 'הממשי'. ממש כפי שעבור שפינוזה הממשי הוא השכל האלוהי שמתקיים בכל מהות נבדלת, עבור לאקאן הממשי הוא המענה לשאלה "מהי פסיכואנליזה?" שמתקיים בכל אירוע מחשבה. זהו רעיון שמקרב את שפינוזה אל המשמעות העמוקה ביותר של הפסיכואנליזה.

לפני שנגיע לברר מהי התשוקה אל ההבדל, ארצה להתייחס למספר משפטים מצומצמים וחדיתיים למדי, שלאקאן משמיע בסוף הסמינר על ארבעת מושגי היסוד. במשפטים אלה הוא מפגיש אותנו עם **אהבת אלוהים השכלית** של שפינוזה ביחס **לאהבת ההעברה** בפסיכואנליזה. איך ניתן להבין את היחס בין שתי האהבות האלה?

אהבת אלוהים השכלית היא החתירה של הנפש להכיר בדברים הנוכחים בפועל את מהותם הנצחית "כל מה שהנפש מבינה מבחינה של נצח אין היא מבינה מתוך שהיא משיגה את קיומו הנוכח בפועל של הגוף, אלא מתוך שהיא משיגה את מהותו של הגוף מבחינה של נצח" (ה' משפט 29). זו האהבה, היא זו שמקיימת סדר של אידיאות המבטאות מהויות אלה.

אבל כיצד יכול האדם לחתור, להשתוקק אל המהות בבחינת נצח כאשר יש רק עצם אחד שהשלמות הנצחית הזו מתקיימת בו? עבור שפינוזה דרגת ההכרה העליונה, השלישית, היא המיצוי של חתירה זו כחתירה אל המהות הנבדלת המתגלה דרך מקומה של כל אידיאה הולמת בסדר הסיבות השלם. המהלך הוא כזה: האדם מעצב אידיאות אודות תארים ואופנים נבדלים והוא חותר באמצעותם להבנה של המכלול, של סדר הדברים השלם; המכלול אליו מגיעים מכוח התבונה מתווה את דרכו של השכל אל המהות של הדבר היחיד כחלק מן המהות הנצחית. העובדה שהתשוקה של האדם היא אל ההבדל המוחלט משמעה ששפינוזה איננו אוניברסליסט, אין הוא עוסק במכלול היקום והאנושות בנפרד מן המהות הנבדלת, אלא באופן בו המהות הנצחית של האל מתגלמת בכל אדם ובכל דבר. ולכן, לאקאן אומר, זו טעות לחשוב שעבור שפינוזה **אהבת האל** היא אהבה טרנסצנדנטית, אהבה אל מה שמעבר לקיום בפועל. כזו היא גם

תשוקתו של האנליטיקאי כפי שנראה מייד. האנליטיקאי עושה שימוש במכלול המקרים כדי למצוא בכל אחד ואחד מהם את התשובה לשאלה: מהי פסיכואנליזה?

לעומת עמדה זו **אהבת הטרנספרנס** מניחה לוגיקה אחרת של תשוקה. הסובייקט באנליזה מניח נקודה אידיאלית בשדה של האחר, מניח את מה שהופך אותו ראוי לאהבת האנליטיקאי ואת האנליטיקאי למי שיכול לתת תשובות. הנקודה הזו תאפשר לו לזהות את עצמו במה שחוזר מן האנליטיקאי וגם לשים את ידו על זה שנדרש לפרש ולתת סיבות. בסיום האנליזה הסובייקט מכיר, מעבר לאובייקט האידיאלי הזה, במה שמניע את תשוקתו וסבלו, באובייקט אחר, אובייקט a. מה שמאפשר להכרה הזו להתרחש הוא המאמץ המתמיד של האנליטיקאי **לקיים את המרחק בין שני אובייקטים** אלה כמרחק שלא ניתן לחצות אותו. בתוך המבנה הזה, האהבה של האנליזנט היא אמנם אהבה כוזבת שנשענת על נקודה אידיאלית שממנה לכאורה האחר רואה אותו, אבל בעזרתה מגיע האנליזנט להכרה שתאפשר לו להגיע לסופה של האנליזה בעודו אומר לאנליטיקאי "אני אוהב בך משהו שהוא יותר ממה שיש בך". הסובייקט מגיע לסוף אנליזה כשהוא מכיר בקיומו של אובייקט מעבר לאובייקט של ההזדהות, מעבר לאידיאל, והאנליטיקאי נדרש לנשור מהפוזיציה הזו כדי לאפשר את ההפרדה של האובייקט a ממנו, היכן שהאנליטיקאי כבר אינו רלבנטי. **אהבת הטרנספרנס אם כך היא סופית**, ומסתיימת בסיום האנליזה.

ביחס למבנה הזה, לא אהבת אלוהים השכלית היא הדבר האמיתי, אומר לאקאן, אלא קאנט *est plus vrai*, אמיתי יותר. ואכן קאנט הוא כמן כפפה ליד בבואנו לפענח את סיום האנליזה מבחינת האנליזנט: שכן אצל קאנט, הוויתור על האובייקט של התשוקה והנטייה, הוא תנאי לכך **שההכרה המוסרית תחצה את המרחב המותנה על ידי הפרט**. מה שמתגלה בחציה הזו הוא חוק מוסרי, חוק של תשוקה צרופה שמתקיימת מעבר לכל מקרה פרטי. זה מה שעומד ביסוד האתיקה הקאנטיאנית וביסוד האיווי הצרוף לו היא נותנת מקום.

הלוגיקה של שפינוזה לעומת זאת **איננה לוגיקה של שיסוע ולא של חציה**. מה מציע שפינוזה לפסיכואנליזה כאלטרנטיבה לקאנט? אלוהים של שפינוזה הוא ניצחי, קיים מחוץ לזמן - זה פירושו של הנצח, "מושגי ההתמדה, ההיווצרות והכילון אינם חלים עליו" (כפי שאומר ירמיהו יובל). **אהבת האל השכלית היא לא אהבה טרנסצנדנטית ששואפת אל מה שמעבר לאופנים הפרטיים אלא זו אהבה שמתקיימת בהם**. בניגוד לאיווי הצרוף הקאנטיאני, שחוצה את כל ההבדלים, התשוקה של האנליטיקאי איננה תשוקה טהורה במובן הזה שהיא שואפת אל ההבדל. זהו המקום בו מופיעה אהבת האל של שפינוזה כדי לשמש את הפסיכואנליזה. זאת משום שאהבת האל השכלית מבארת מה עולה בגורלו של האנליטיקאי בסוף האנליזה. לכאורה הוא מחוסל, עובר liquidation, עובר מכירת חיסול. היות והתשוקה של האנליטיקאי היא אל האובייקט של ההבדל המוחלט (ולא אל המוחלט), האנליטיקאי מאבד את הרלבנטיות שלו בסוף האנליזה.

היכן שהסובייקט מוכן לשאת בעול של המסמן האחד, המסמן של ההבדל שלא ניתן לחזור עליו, נאלץ האנליטיקאי להחסיר עצמו מן המקום הזה. אמנם האנליטיקאי נדרש למהלך הזה שוב ושוב, לחזור על ה loop של אנליזה שלמה, אומר לאקאן, אך החזרה הזו של האנליטיקאי איננה חזרה על אותו הדבר. המקרה, כל מקרה, מתקיים ביחס לסדר הסיבות השלם, אם להשתמש בביטוי שפינוזיסטי. התשוקה של האנליטיקאי, שכמו זו של שפינוזה היא אל ההבדל המוחלט, היא תשוקה שמאפשרת לקיים את האמונה שכל כך קשה לקיים. היא **משוחררת מהפסינציה מהשאלה: מה האחר רוצה**, ומכירה בכך שבעוד **הממשי, כלומר העצם**, איננו ניתן לחלוקה, הוא מתקיים באינספור אופנים ותארים. הבנה כזו של סיום האנליזה מבארת מדוע, מבחינת הפסיכואנליזה, האנליטיקאי לא יכול לצפות להיות נאהב, ממש כפי שמבחינת שפינוזה אין מקום לצפות שאלוהים, שהוא עצם אינסופי ואינו ניתן לחלוקה, יאהב בחזרה. כלומר שפינוזה לא מצפה להיות נאהב.

זו הנקודה השלישית שאצביע עליה: **אהבת אלוהים השכלית נוגעת לעמדת האנליטיקאי.**

לאקאן אומר: אלוהים של שפינוזה איננו אלוהים שנמצא בכל מקום בטבע, אלא אלוהים שנמצא באוניברסליות של המסמן, כלומר **זהו אל שמרוחק מהתשוקה האנושית**. למה כוונתו?

בחלק השלישי של **האתיקה** שפינוזה מתייחס לחתירה של כל דבר להמשיך בישותו עד אין סוף. "חתירתו של כל דבר להמשיך בישותו אינה אלא מהותו בפועל של הדבר" (ג' משפט 7). כאשר החתירה הזו מתייחסת לגוף ולנפש וכוללת גם את המודעות ליצר זה היא מכונה תשוקה (cupiditas) - כך הוא מסביר בעיון למשפט 9. החתירה איננה כוח **אינרציה** וגם לא צורת **מימוש**, אלא מאמץ פעיל של הדבר להתמיד בתור מה שהוא. זהו מאמץ שנובע ומקיים את מהות הדבר. החתירה הזו לא מוגבלת בזמן כי החתירה אל המהות הנצחית והאינסופית, אין לה יחס לזמן. **החתירה של שפינוזה היא תשוקה אל המסמן של ההבדל, אל מהות הדבר**, נבדלות שלא כפופה לקיום האקראי וגם לא לסגולות המשותפות לדברים המובחנים. לכן אידיאה הולמת נושאת את ההכרה במהות הנצחית והאינסופית של אלוהים מכוח גוף כלשהו, או מכוח דבר יחיד הקיים בפועל, ואידיאה זו נוצרת מכוח תשוקה אינסופית לא במובן של התמדה אלא בהיותה מכוונת "אל קיומם של הדברים היחידים באשר הם נמצאים באלוהים" (ב', 45 עיון).

אזי כיצד נוכל להבין את המשפט של שפינוזה: "התשוקה היא מהות האדם" ביחס לתשוקה בפסיכואנליזה?

זו הנקודה הרביעית עליה אצביע והיא: **התשוקה עבור שפינוזה היא לא תשוקה של סובייקט.**

התשוקה, אומר שפינוזה, היא מהות האדם, אך אין זו תשוקה אל אובייקט טרנסצנדנטי, מוחלט. זו תשוקה שחלה על המציאות עצמה. ואכן לאקאן מציע בסמינר מאוחר יותר (*הלוגיקה של הפנטסמה*) להחליף את המשפט של שפינוזה: "התשוקה היא מהות האדם", במשפט "התשוקה היא מהות המציאות". אם נזכור שמהותם של הדברים נוצרת באלוהים ואלוהים הוא הסיבה המתקיימת במהות זו, כי אז אפשר לראות מדוע התשוקה היא המציאות עצמה, או במילים אחרות, התשוקה היא מה שנראה **מבעד למציאות כמהות של המציאות עצמה**. מדובר במונטאז' ולא בפיצול. התשוקה אצל שפינוזה לא מניחה שיסוע בין האובייקט הפרטי לאובייקט המוחלט, בין הדמיוני לסמלי. התשוקה מופיעה מבעד לאופני ההתפרטות ההכרחיים, שכן "מתוך הכרח הטבע האלוהי צריך לנבוע אינסוף של דברים באינסוף של אופנים" (א' משפט 16).

מה שהופך מובן כזה של תשוקה לרלבנטי עבור לאקאן זה הקשר שלה לתשוקה של האנליטיקאי, שבניגוד לזו של הפילוסוף הקאנטיאני, אומר לאקאן, איננה איווי צרוף. התשוקה הצרופה היא מן הסוג שאפשר להניח לקאנט כמו גם לסאד, כזו שמציבה את האובייקט הסמלי של האיווי הצרוף מנגד או מעבר לאובייקט הדמיוני של ההזדהות או התאוה. התשוקה של האנליטיקאי איננה כזו. עבורו אי אפשר להפריד את התשוקה אל ההבדל מן המציאות של ההבדל. כאשר אופן ההתמקמות הזה מתרחש אצל שפינוזה זו הופכת להיות אפשרות לאהבה ללא גבולות, אהבה נצחית, מחוץ לגבולות החוק, שרק מעטים ואולי רק שפינוזה הצליחו לקיים אותה. **כאשר ההתמקמות הזו מתרחשת אצל האנליטיקאי, הוא נושר מן המקום הזה**. בכל מקרה, התשוקה הזו אל ההבדל המוחלט שמתקיימת בדברים הפרטיים משותפת ללאקאן ולשפינוזה, והיכן שתשוקה כזו מתקיימת אין דרך להחרים אותה.

26.2.2023

כל הזכויות שמורות